

Woody Allen x3

Nostalgi, åtrå och girighet

Martin Ricksand

Filmstudent, Göteborgs universitet
filmfilmfilm@live.se

Undertecknad vill klargöra redan nu att s.k. spoilers följer nedan. Den som inte har sett filmerna och inte vill få handlingen avslöjad bör sluta läsa nu.

Woody Allens utveckling som regissör är intressant. Hans tidigare filmer är mest komiska, medan han med tidens gång började använda mediet till att diskutera filosofi och religion, inte sällan med sig själv i huvudrollen som en neurotisk protagonist. På senare år har han tagit lite mindre plats i rampljuset, men är lika aktiv som förr bakom kameran. (Han skriver och regisserar fortfarande själv.) Även om Allen själv tar mindre plats i sina filmer så har filosofin inte gjort det, han är precis lika vemodig och rådlös inför livets stora frågor som han var förut, och hans filmer har inte alltid någon tydlig slutsats. Hans senaste filmer, *Midnight in Paris* (2011), *To Rome with Love* (2012) och *Blue Jasmine* (2013) behandlar förvisso samma ämnen som hans äldre filmer, men kommer med nya infallsvinklar. I analyserna av dessa tre filmer kommer jag att fokusera på längtan, protagonisternas ohälsosamma längtan att bryta sig loss från sina nuvarande livssituationer i sökandet efter något bättre, och oförmågan att vara nöjd med det som de har.

Midnight in Paris utspelar sig, föga förvånande, i Paris. Gil (Owen Wilson) och hans fästmö Inez (Rachel McAdams) åker till Frankrike på semester. Inez ser på Paris som ännu en turistattraktion där det

finns vissa saker man måste se och göra, även om hon egentligen inte visar något större intresse för vad det franska kulturarvet faktiskt innebär. Gil, däremot, är helt förälskad i staden och den konstnärliga anda som genomsyrar den, med stark nostalgi för Paris' (enligt honom) bästa årtionde, 1920-talet. På något mystiskt vis lyckas han ta sig just dit; varje natt färdas han 90 år tillbaka i tiden till sin favoritstads bästa epok. Han går på fester med Scott och Zelda Fitzgerald, diskuterar litteratur med Hemingway, men viktigast av allt: han träffar den unga, vackra Adriana (Marion Cotillard).

Filmen domineras av vackra landskapsvyer, Allen lyckas sannerligen leverera bästa möjliga bild av Paris, den vackra drömbild såsom Gil upplever den. Gatornas fantastiska arkitektur ackompanjerade av stråkinstrument förmedlar ett ideal långt från den stressfyllda metropol som nutidens Paris faktiskt är. Dåtidens Paris domineras istället av sådant dagens publik (och därmed Gil) associerar till det glada 20-talet: folk som dansar charleston i rökfyllda lokaler och Cole Porter som spelar piano och sjunger *Let's Do It, Let's Fall in Love*.

Under dagarna är Gil helt upptagen med att skriva på sin bok, för att under nätterna få respons av författarna han avgudar. Han är så upptagen att han inte märker hur Inez börjar umgås alltmer med sin gamle vän Paul, som också är på

besök i Paris. Paul är ytterst kulturell och bildad, och missar aldrig ett tillfälle att ha långa utläggningar om Picasso, Rodin, Monet och dylikt. När Gil själv visar sin entusiasm för fransk konst blir han snabbt avfärdad av Inez, som uppenbarligen intresserar sig mer för Paul själv än ämnet han diskuterar. Detta blir en oundviklig effekt av att Gil tappar intresset för nuet, relationen till Inez börjar stagnera när han riktar sin uppmärksamhet bort från henne. Då hon inte längre kan få bekräftelse av Gil söker hon sig till någon annan, han är på väg att förlora sin livskamrat i sökandet efter sin dröm.

Gils nostalgi avfärdas som orealistisk och ohälsosam flera gånger under filmens gång. Det döms ut som en ohållbar inställning att inte kunna nöja sig med det man har, utan istället längta efter något annat, en dröm som egentligen aldrig kan bli verklig. "You're in love with a fantasy" svarar Inez kort när Gil försöker förmedla sin bild av det förflutna. Han är dock inte kapabel att inse det just då, inte heller när han faktiskt färdas bakåt i tiden, det är först när han går på en date med Adriana som han får en uppenbarelse. Adriana drömmer om att få uppleva Paris under 1890-talet, men när de av en händelse tar sig dit, och tar ett glas vin med Gaugin, så talar denne om sin egen drömepok: renässansen. Oavsett hur långt bak i tiden Gil tar sig så finns det alltid någon som drömmer om att ta sig ännu längre bort, och han kommer till en deprimerande insikt som förmodligen speglar Allens egen: "[The present] is a little unsatisfying because life is unsatisfying." Man bör kanske inte ta till sig denna cyniska livsåskådning, utan istället förstå dess inflytande över alla de som, likt Gil, drömmer sig bort, bara för att de inte kan se skönheten i det de har. Nutidens Paris porträtteras som en mycket vacker stad, men det gör

även 1920-talets och 1890-talets, just för att alla dessa epoker har sin charm, även om de som lever i dem inte kan uppfatta det. Livet är inte otillfredsställande, det är bara nostalgikern som inbillar sig att en epok kan erbjuda något som en annan saknar. Gil konstaterar att man, så fort man vant sig vid en epok, börjar längta efter en annan. Utan denna insikt kan ingen komma till ro, eftersom nostalgi är, som Paul uttrycker det, "the romantic imagination of those unable to cope with the present".

Året efter gjorde Allen *To Rome with Love*, vilken i ärlighetens namn är mycket mer ytlig och farsartad. Det kan vara därför den fick ett mycket svalare mottagande från recensenter än både *Midnight in Paris* och *Blue Jasmine*. Den består av flera, parallella berättelser om olika människor och deras komiska livsöden i den italienska huvudstaden, men enbart en av dem är värd att uppehålla sig vid för en djupare analys, nämligen den med Ellen Page i rollen som den förföriska Monica.

Jack (Jesse Eisenberg) jobbar som arkitekt och bor i Rom med sin studerande flickvän Sally (Greta Gerwig). Sally bjuder in sin väninna Monica att bo hos dem tills denne lyckas få ordning på sitt kaotiska liv. Monica spenderar dagarna med Jack medan Sally är upptagen med studier. Jack fattar snart tycke för Monica när hon visar en intellektuell sida, vilken mer eller mindre består i att name-droppa författare och citera lite poesi. Under alla stunder med Monica får Jack ständigt rådet av sin förebild, den store arkitekten John (Alec Baldwin), att hålla sig borta från henne. (Hur det kommer sig att John alltid dyker upp förblir ett mysterium, men han kan antas representera Jacks samvete.) John ser igenom Monicas pseudo-intellektuella fasad och kritiserar hennes uppenbara försök att flirta med Jack, me-

dan Jack i sin tur lever i förnekelse och tror på fullt allvar att Monica faktiskt intresserar sig för exempelvis Camus och Sartre.

Längtan här handlar inte om en plats eller tidsepok, som *Midnight in Paris*, utan längtan efter en annan partner. Jack försöker intala sig att han är fullständigt nöjd med sin nuvarande flickvän precis innan Monica kommer på besök, men blir slutligen beredd att avsluta sitt förhållande för Monicas skull. Kanske var Jack trött på sitt nuvarande förhållande redan innan Monicas besök, det framgår inte. John förklarar om och om igen att Monica faktiskt inte kan erbjuda honom något, hon är en ytlig tjej som råkar känna till namnet på några författare men på sin höjd kan en eller två rader ur deras böcker. Jack inbillar sig att hon kan erbjuda något som Sally inte har, fast han innerst inne vet att Monica är ytlig och tom. Hon är mer spontan och vild än Sally, men kan aldrig erbjuda en trygghet i ett förhållande.

Om det är så att Jack faktiskt redan hade tappat sitt intresse för Sally, så kan det vara så att han helt enkelt projicerar de egenskaper han önskar på Monica. I så fall är Monica bara den utlösande faktorn i en oundviklig process. Jack är missnöjd med sitt förhållande och letar efter en lösning någon annanstans, när problemet (och därmed lösningen) bara finns hos honom själv. Om han inte gör en inre rannsakan så kommer han aldrig komma till ro i något förhållande, utan ständigt söka efter variation för variationens skull. Detta blir en mycket bra bild av dagens konsumism och dess "slit och släng"-mentalitet som präglar moderna förhållanden. Det enda som är viktigt är det egna välbefinnandet och självförverkligandet; så fort någon inte längre fyller de behov man har bör man leta upp någon ny. Han

ser på båda tjejerna som medel för att uppnå egen personlig lycka, istället för mål i sig själva, och objektifierar dem därmed på ett sätt. I ett förhållande måste insatserna vara ömsesidiga, den ena parten kan inte ha som uppgift att tjäna den andre. Detta kan måhända ge kortvarig njutning, men aldrig ett långvarigt, bra förhållande. Inser inte Jack det så kommer ett eventuellt förhållande med Monica oundvikligen sluta på samma sätt.

Det är synd att den delen av filmen var tvungen att ge plats åt de andra berättelserna när det fanns så mycket mer Allen kunde ha forskat i vad som förmodligen är ett ganska vanligt dilemma i relationer. Istället spenderas mycket tid åt vanlig situationskomik, om än underhållande sådan. I hans senaste film, *Blue Jasmine*, är humorn däremot en bristvara, med undantag för svart humor och tragikomedier.

Jasmine förlorar allt hon äger efter att hennes make blir arresterad av FBI för sina ekonomiska brott. (Denne tar snart sitt liv för att undfly sitt långa fängelsestraff.) Hon tvingas ta farväl av sitt drömhäus, sin garderob fylld med fler kläder än hon någonsin hade hunnit använda och alla fina middagar med andra människor som lever det ljuva livet. Istället flyttar hon in hos sin syster, Ginger, som är Jasmynes raka motsats. Ginger är en fränskild tvåbarnsmor, hon jobbar fortfarande som snabbköpskassörska och umgås med den lägre medelklassen, folk som Jasmine inte skulle drömma om att över huvud taget tala med om det så gällde hennes liv. Nutid varvas med scener från Jasmynes förflutna, tiden innan livet föll i spillror, den tiden hon intalade sig själv att hon var lycklig.

Paralleller har dragits mellan *Blue Jasmine* och *A Streetcar Named Desire* (Kazan, 1951), men det vore kanske ännu mer passande att jämföra den med Flauberts

Madame Bovary. Jasmine, i likhet med Emma Bovary, drömmer om att leva det liv hon anser sig vara värdig, men vägrar se världen för vad den är. Båda dessa protagonister har genom hela berättelsen svårt att acceptera en livssituation vilken de anser vara under sin värdighet. Båda drömmer om överklassens liv i överflöd, och har en romantisk men naiv syn på livet.

Alla tillbakablickar domineras av varma bilder vilka står i kontrast med den bleka nutiden, det är mycket tydligt att Jasmine känner sig minst sagt malplacerad bland folk utan dyra designerkläder och kostymer. Väl vald musik understryker det tragikomiska i Jasmines livsöde, man vet inte om man skall skratta eller gråta.

Kate Blanchet gör en imponerande insats som Jasmine, undertecknad skulle inte vara först med att gissa att en Oscarsnominering kommer vara en självklarhet nästa gala. Blanchet gör nämligen Jasmine mänsklig och flerbottnad, även om hon ger ett mycket ytligt första intryck. Man kan inte undgå att sympatisera till viss del med henne trots alla hennes brister. Hon är lika ytlig som naiv och vägrar inse att hon själv är problemet, likt ett barn som vägrar växa upp. Precis efter att ha förlorat nästan alla pengar hon har väljer hon ändå att flyga i första klass till sin syster, varefter hon klagar på flygets dåliga standard. Hon visar inget tecken på tacksamhet över systemens varma mottagande och drar sig inte heller för att direkt börja beklaga sig över Gingers låga livsstandard, och förstår inte hur denne kan nöja sig med det hon har.

Till en början verkar även Ginger användas som ett avskräckande exempel. Hon saknar helt ambitioner, hon jobbar kvar i samma matbutik utan att försöka få något mer stimulerande eller bättre betalt arbete. Mannen hon dejtade verkar

tycka om henne, men med honom består livets höjdpunkter av att hämta mer öl och chips då denne ser på boxning på TV. Efter ett tag avslöjas det att hon är så uppgiven p.g.a. en händelse i det förflutna. Hon och hennes man vann storvinsten på lotto, och funderade på att starta eget företag för pengarna. Jasmine övertalade dem att hennes man skulle kunna mångdubbla vinstsumman, men alla pengar försvann i samband med FBI:s ingripande. Efter att Ginger och hennes man förlorat sin enda chans att få ett bättre liv valde de att separera.

Både Jasmine och Ginger förlorade således det de hade i jakten efter att få ännu mer. Jasmines make tjänade tillräckligt för att bekosta ett mycket lyxigare liv än många andra, även utan illegala aktiviteter, men det fanns ännu mer pengar att tjäna om man bara fifflade lite med siffrorna. Ginger valde, egentligen mot sin egen vilja, att inte nöja sig med sitt osannolika ekonomiska tillskott, utan förledes av systemen att försöka utöka det ännu mer. Jasmines vägran att nöja sig ledde till att både hon och systemen förlorade pengar som de inte ens kan drömma om att någonsin få tillbaka.

Det ironiska är att Jasmine aldrig verkade riktigt lycklig förr heller. I tillbakablickarna har hon ständigt ett leende på läpparna, men det finns alltid ett nytt mål att nå, en ny klänning att köpa, en ny middag att planera. Livet i lyx var ett tillstånd av ständig förändring, av strävande efter ett oändligt antal ägodelar utan att det någonsin skulle vara nog. Målet var aldrig att ha mycket, utan att ständigt få mer. Jasmine personifierar konsumismens anda, hon har ett begär som aldrig kan tillfredsställas oavsett hur mycket hon konsumerar, inget antal skor eller klänningar kommer någonsin att vara tillräckligt. Allen fördömer dock inte en strävan efter

ett bättre liv, utan ett ständigt begär att alltid få det bättre. Alla har rätt till ett anständigt liv, men inte till ett groteskt överflöd. Det materiella är självfallet en nödvändighet, men det får inte bli själva meningen med livet, det är ett medel och inte ett mål i sig. Trots att Allen själv saknar en tro på Gud verkar han inte vilja förena en materialistisk världsbild med renodlad materialism, utan söker en större mening bortom det rent fysiska, utan att för den sakens skull negligera den oundvikliga problematiken i att finna något absolut immanent värde i livet när man inte kan grunda sina resonemang i något utom den rent materiella världen. Han förhåller sig till dilemmat med nästan brutal ärlighet utan att presentera några tydliga lösningar, kanske just för att belysa de svårigheter han har att faktiskt hitta några.

Trots allt detta får Jasmine en sista chans till ”återupprättelse” då hon träffar den stilige Dwight (Peter Sarsgaard). Denne söker en fru, och ett äktenskap med honom skulle ge ett liv liknande det Jasmine hade förr. Jasmine är dock inte så intresserad av honom, så mycket som av lyxen han erbjuder. Hon ljuger om sitt förflutna och sin nuvarande situation för att framstå i så god dager som möjligt, hon vill inte riskera att bli avvisad när hon är så nära sitt mål. Detta är en mycket viktig sekvens i Jasmynes karaktärsutveckling (eller brist på, rättare sagt). Återigen har hon enbart det materialistiska för ögonen. Hon behandlar Dwight som ett medel för att nå ett mål, vilket redan på förhand gör relationen ohållbar i längden. Återigen förlorar Jasmine sin dröm för att hon fokuserar på att förverkliga sig själv, hon visar ingen riktig hänsyn mot sina medmänniskor utan placerar alltid sig själv i centrum. I likhet med *Midnight in Paris* och *To Rome with Love* straffas protagonisten för att denne inte uppvisar

någon tacksamhet, utan söker ännu större lycka på andras bekostnad.

Gemensamt för alla tre protagonister är att de har till synes omätliga begär, vilka de försöker tillfredsställa med finita tillgångar. En tidsepok, en partner samt ägodelar har alla ett begränsat antal egenskaper och kan därför inte tillgodose ett outtömligt behov, men trots detta fortsätter alla tre i tron om att de slutligen kommer uppnå oändligheten. Det är en logisk omöjlighet att fylla ett oändligt behov med ändliga resurser, men det är bara Gil som slutligen kommer till insikt om detta. Jack och (i synnerhet) Jasmine förefaller båda tro ända till slutet att det är möjligt för dem att nå en punkt då de kommer vara nöjda, men ser inte hur de, oavsett hur den nuvarande situationen faktiskt ter sig, alltid hittar ännu en faktor med utrymme för förbättring.

Skillnaden mellan Jack och Jasmine är att hans sökande grundar sig i externa faktorer, hennes i interna. Jack är någorlunda nöjd med det han har, tills han erbjuds något som han tidigare inte haft ett tydligt behov av (i detta fall av Monica). Problemet är inte så mycket att han är missnöjd, som att han ständigt ser något bättre bortom det han redan har, att det nya alltid erbjuder något som han i det ögonblicket intalar sig själv att han behöver. I och med Monicas entré blir han varse om kvaliteter som han fram tills dess inte uttryckligen hade önskat, men från och med då börjar åtrå, och han kommer fortsätta att begära nya egenskaper i all oändlighet allt eftersom han träffar på dem. Han har det ganska bra, men inser att hans situation kan vara ändå lite bättre. Jasmine å andra sidan granskar kritiskt det hon har, och efter oupphörliga utvärderingar ser hon ständigt nya brister. Hon har ett lite för litet antal skor, inte tillräckligt exklusiva smycken, den senaste

bjudningen kunde ha gått lite bättre, haft lite mer och dyrare mat, lite finare gäster etc. Hon bedömer allt med en mer granskande inställning än Jack, och fokuserar i högre utsträckning, inte på vad hon vill ha, utan varför det hon redan äger inte räcker. Båda dessa inställningar lider av samma paradoxala konsekvens att en oändlig längtan skall fyllas av ändliga resurser.

Avslutningsvis vill jag påpeka att Allen ofta förmedlar en ganska cynisk bild av verkligheten. Detta är viktigt att ha i åtanke när man ser hans filmer, de säger

ibland mer om Allen själv än om livet i stort. Samtidigt är det mycket givande att studera hans sökande efter mening i en värld som han föreställer sig saknar någon skapare, eftersom han gång på gång (kanske omedvetet) visar hur tomt och svårt livet blir när man tar bort Gud ur bilden. Trots (eller kanske på grund av) all cynism är Allens filmer ofta mycket humoristiska, och den som ännu inte har sett något av denna annorlunda regissör bör definitivt ta sig en titt.